

САМОРЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ

Кулик О. І.,

кандидат юридичних наук,

прокурор

Києво-Святошинської місцевої прокуратури Київської області

ORCID ID: 0000-0003-1195-9869

Дослідження присвячено поняттю та формам саморегулювання ринку віртуальних активів. У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «саморегулювання» в юридичній науці. На основі розглянутого запропоновано визначити саморегулювання ринку віртуальних активів як спосіб упорядкування суспільних відносин на ринку віртуальних активів, що здійснюється учасниками цього ринку шляхом встановлення відповідних стандартів чи правил, а також контроль за дотриманням передбачених ними вимог на умовах об'єднання у спеціально створені організації.

Також аргументовано, що саморегулювання ринку віртуальних активів може реалізовуватись у двох формах: нормативній та організаційній. З урахуванням підходів до розуміння нормативності у праві, а також на основі аналізу позитивного досвіду нормативного саморегулювання в інших сферах суспільного виробництва зроблено висновок, що нормативна форма саморегулювання на ринку віртуальних активів полягатиме в розробленні саморегулювних норм, які мають бути закріплені в певних правилах. Організаційна форма, у свою чергу, реалізуватиметься шляхом утворення саморегулювних організацій на ринку віртуальних активів. Крім того, розглянуто підходи до визначення поняття «саморегулювна організація». З урахуванням їх, саморегулювну організацію на ринку віртуальних активів визначено як некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання, яке здійснює діяльність на ринку віртуальних активів для самостійного регулювання господарської діяльності на цьому ринку, що полягає в охороні та захисті прав та інтересів учасників ринку, створенні відповідних правил поведінки та контролі за їх виконанням. Виявлено закордонний досвід створення саморегулювних організацій на ринку віртуальних активів. Зроблено висновок, що саме створення нової, інституційно незалежної саморегулювної організації на ринку віртуальних активів сприятиме належному розвитку саморегулювання галузі в Україні.

Ключові слова: віртуальні активи, цифрові активи, фінансові активи, криптовалюта, ринок віртуальних активів, саморегулювання.

Постановка проблеми. Сьогодні все більше держав світу прагнуть до скорочення та пом'якшення заходів, спрямованих на втручання в господарську діяльність. Тому паралельно із процесом перегляду засобів державного регулювання господарської діяльності набирає актуальності питання саморегулювання господарської діяльності. Доречною видається думка В.В. Добровольської, яка зазначає, що державне регулювання і саморегулювання не повинні виключати одне одного, а їх сполучення є одним із проявів поєднання публічних та приватних інтересів у сфері підприємництва, є необхідністю в сучасних умовах [1, с. 305]. Зазначене стосується і ринку віртуальних активів, проте, зважаючи на те, що ринок перебуває на стадії формування, а його правове забезпечення – на стадії розроблення, доцільно було б уже на початковому етапі передбачити оптимальне поєднання державного регулювання та саморегулювання. Закріплення на законодавчому рівні правових засад саморегулювання ринку віртуальних активів свідчатиме про дотримання державою принципу «не нашкодь» під час розроблення нормативно-правового регулювання ринку, а для його учасників зазначене дасть можливість долучитись до процесу регулювання відносин у цій сфері, стати суб'єктами, а не об'єктами регулювання.

З урахуванням цього видається доцільним визначити поняття саморегулювання ринку віртуальних активів, виявити його форми.

Законодавчі основи для саморегулювання господарської діяльності закладені у Господарському кодексі (далі – ГК) України, де передбачено, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи

з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ч. 1 ст. 5) [2]. Проте правова основа регулювання ринку віртуальних активів натепер лише розробляється, а тому не існує і нормативно-правових актів, які б становили правову основу саморегулювання безпосередньо на цьому ринку. Ухвалений 2 грудня 2020 р. у першому читанні законопроект «Про віртуальні активи» від 11 червня 2020 р. № 3637 [3] жодних положень щодо саморегулювання ринку віртуальних активів не містить.

У юридичній науці саморегулюванню господарської діяльності присвятили свої дослідження О.В. Гарагонич [4], О.М. Гончаренко [5], В.В. Добровольська [1], О.В. Кологойда [6], Н.Ю. Філатова [7; 8], В.С. Щербина [9] та інші. Проте питання поняття та форм саморегулювання ринку віртуальних активів дотепер залишались поза увагою науковців.

Наведене вище вказує на актуальність теми цієї статті та доцільність її дослідження.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо визначення поняття саморегулювання ринку віртуальних активів, а також виявлення форм саморегулювання ринку віртуальних активів.

Виклад основного матеріалу. Оперуючи поняттям «саморегулювання господарської діяльності», ані ГК України, ані інші нормативно-правові акти, безпосередньо не закріплюють таке визначення, а тому варто проаналізувати семантичне значення цього поняття та наукову літературу, де таке визначення розкривається.

Передусім у тлумачному словнику саморегулювання визначається як регулювання, що здійснюється в організмі внутрішніми силами, без стороннього втручання, впливу [10, с. 44].

Незважаючи на те, що наведене тлумачення стосується біологічної науки, деякою мірою його актуальність зберігається і для правничої науки, хоч і розкривається науковцями з характерними для права особливостями.

Так, В.В. Кочин робить висновок, що «<...> саморегулювання є способом упорядкування суспільних відносин між юридично рівними суб'єктами на основі взаємного визначення їхніх прав і обов'язків, що формуються у відповідному правочині, або шляхом створення норм і правил поведінки спеціально створеними організаціями (регуляторами), які визнаються та виконуються їх учасниками (членами)» [11, с. 55].

О.М. Гончаренко зазначає, що «<...> саморегулюванням господарської діяльності є самостійне упорядкування суб'єктами господарювання (їх організаційними об'єднаннями) за допомогою правил, відносин із суспільного виробництва, виготовлення та реалізації продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність, з метою економічних та соціальних потреб» [5, с. 66].

Варто також навести думку О.В. Кологойди, яка сутністю саморегулювання назвала можливість для суб'єктів певного виду професійної діяльності, об'єднуючись на добровільній основі, самостійно здійснювати її регулювання (шляхом локальної нормотворчості), а також здійснювати контроль за її здійсненням. Змістом саморегулювання, на думку вченої, є засноване на нормах законодавства регулювання відносин в окремих сферах економічної діяльності, яке здійснюється на принципах самоорганізації, тобто без безпосереднього втручання держави [6, с. 111].

Наведені підходи не є взаємовиключними, доповнюють одне одного. На основі розглянутого можна запропонувати таке визначення для ринку віртуальних активів. Саморегулювання ринку віртуальних активів – це спосіб упорядкування суспільних відносин на ринку віртуальних активів, що здійснюється учасниками цього ринку шляхом установлення відповідних стандартів чи правил, а також контроль за дотриманням передбачених ними вимог на умовах об'єднання у спеціально створені організації.

Із запропонованого визначення саморегулювання ринку віртуальних активів, а також із вищевказаних наукових доробків випливає, що саморегулювання може полягати як у створенні саморегулювних стандартів чи правил, так і у контролі за їх дотриманням із боку спеціально утворених організацій. Саме такий критерій розглядається в науковій літературі як один із можливих для класифікації форм саморегулювання господарської діяльності. Зокрема, О.М. Гончаренко розглядає такі форми закріплення саморегулювання господарської діяльності:

- нормативне, що виявляється у створенні, розробленні, закріпленні саморегулювних норм, етичних кодексів, правил поведінки, корпоративних норм тощо;
- організаційне (інституційне), яке реалізується шляхом створення відповідних саморегулювних організацій, що представляють відповідних учасників господарської діяльності, а також здійснюють контроль за виконанням визначених правил поведінки, забезпечують допомогу та захист суб'єктів саморегулювання [5, с. 75].

Підтримуємо таку позицію і вважаємо, що варто з'ясувати, як зазначені форми саморегулювання можуть проявлятися на ринку віртуальних активів.

Щодо нормативного саморегулювання передусім необхідно розглянути, що саме вважається нормативністю у праві. Так, на думку С.С. Алексєєва, нормативність означає те, що право за допомогою загальних правил реалізує потребу суспільства в затвердженні нормативних основ існування і розвитку всього суспільного організму [12, с. 258]. С.О. Погрібний, у свою чергу, уважає, що нормативність права полягає в тому, що воно містить правила поведінки для суб'єктів суспільних відносин. Отже, джерелом норм цивільного права учений розглядає будь-який акт-документ, який таке правило поведінки закріплює, відображає [13, с. 38].

Як приклад реалізації нормативного саморегулювання у праві можна зазначити сферу, де саморегулювання є досить розвиненим, – рекламу. Загальною світовою основою принципів саморегулювання в рекламі можна назвати Міжнародний кодекс рекламної практики. А.О. Вітренко в результаті проведення аналізу саморегулювання ринку рекламних послуг як дієвого механізму захисту добросовісної конкуренції дійшла висновку, що основним принципом цього Кодексу, або ж зібрання правил, є те, що реклама має бути законною, пристойною, чесною і правдивою, створеною з почуттям відповідальності перед споживачем та суспільством, відповідати критеріям добросовісної конкуренції. Також, на думку науковця, «<...> кодекс застосовують так, щоб було дотримано дух закону, а не тільки його букву: рекламодавець повинен довести свою правоту, а не позивач – справедливість своїх звинувачень» [14, с. 29]. Попри це, нормативне саморегулювання застосовується не тільки в рекламній сфері. Зокрема, В.В. Добровольська у своєму дослідженні підсумовує, що сферами підприєміцтва із найбільш розвиненим саморегулюванням є ринок цінних паперів, аудит та комерційна реклама [1, с. 305].

З урахуванням вказаного можна зробити висновок, що на ринку віртуальних активів саморегулювання може проявлятися у нормативній формі, яка полягатиме в розробленні саморегулювальних норм, які мають бути закріплені в певних стандартах чи правилах.

Варто зазначити, що держава делегує низку своїх функцій саморегулювальним організаціям, а отже, такі організації можуть контролювати не тільки дотримання власних правил, а і дотримання норм законодавства. Ілюстрацією цієї тези можуть бути повноваження саморегулювальних організацій на фондовому ринку, до яких віднесено, серед іншого, розроблення заходів, спрямованих на запобігання порушенням членами саморегулювальних організацій норм законодавства (п. 2 ч. 2 ст. 49 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок») [15]. Проте доцільно також врахувати думку Н.Ю. Філатової, яка зазначає, що «<...> мета утворення саморегулювальних організацій полягає не просто у здійсненні «регулювання для регулювання», а в розробленні додаткових правил, норм і підвищених стандартів діяльності для їх членів і здійсненні контролю за їх дотриманням із метою задоволення інтересів широкого кола споживачів, з одного боку, а також забезпечення ділових інтересів членів саморегулювальних організацій – із другого» [7, с. 284–285]. Отже, саморегулювальними організаціями на ринку віртуальних активів може контролюватися як дотримання норм законодавства, так і дотримання власних правил. Водночас доцільність розроблення деяких правил для ринку віртуальних активів має бути предметом окремого дослідження.

Розглянуте вище дає підстави безпосередньо перейти до аналізу другої форми саморегулювання ринку віртуальних активів – організаційної, яка реалізується у створенні саморегулювальних організацій.

Так, В.С. Щербина констатує, що регулювання господарської діяльності в окремих сферах (на ринках) здійснюється саморегулювальними організаціями, які не можуть бути віднесені до суб'єктів господарювання. Також учений зробив висновок, що, виходячи з положень ст. 2 ГК України, саморегулювальні організації можна віднести до організацій, які здійснюють щодо суб'єктів господарювання організаційно-господарські повноваження. Проте здійснення цих повноважень відбувається не на основі відносин власності, а внаслідок делегування їм зазначених повноважень уповноваженими органами держави відповідно до закону [9, с. 14].

О.М. Гончаренко визначає саморегулювальну організацію як інституційну (організаційну) форму саморегулювання суб'єктів господарювання, метою якої є альтернативне або додаткове до державного самостійне упорядкування господарської діяльності в певній сфері, галузі, виді (видів), ринку, які вони представляють [5, с. 204]. Водночас учена зазначає, що саморегулювальна організація – самоврядна організація, некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання для самостійного регулювання господарської діяльності [5, с. 204].

В.В. Кочин під саморегулювальною організацією пропонує розуміти юридичну особу приватного права, що утворена як суспільно корисне непідприємницьке товариство та у визначеному законом порядку набула статусу саморегулювальної організації [16, с. 39].

Також Н.Ю. Філатова зазначає, що саморегулювальні організації та подібні їм об'єднання суб'єктів підприємницької чи професійної діяльності можуть здійснювати як охорону, так і захист цивільних прав та інтересів їх членів [8, с. 502].

Отже, на ринку віртуальних активів саморегульвні організації покликані об'єднати учасників ринку для впорядкування діяльності на ринку, охорони та захисту своїх прав та інтересів, створення відповідних правил поведінки та контролю за їх виконанням. Також, спираючись на думку О.В. Гарагонича, можна дійти висновку, що саме через саморегульвні організації реалізуватиметься колективна форма господарської компетенції учасників ринку віртуальних активів [4, с. 217].

З урахуванням цього саморегульвну організацію на ринку віртуальних активів можна визначити як некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання, яке здійснює діяльність на ринку віртуальних активів для самостійного регулювання господарської діяльності на цьому ринку, що полягає в охороні та захисті прав та інтересів учасників ринку, створенні відповідних правил поведінки та контролі за їх виконанням.

В Україні, безумовно, є приклади ефективного створення та функціонування саморегульвних організацій.

Передусім потрібно навести думку О.О. Бакалінської, що держава, як регулятор ринкових відносин, у багатьох випадках спирається на ресурси саморегульвних організацій, як-от: торгово-промислові палати, спілки та союзи промисловців та підприємців, асоціації товаровиробників тощо [17, с. 64].

С.Ю. Гоцалюк у процесі проведення аналізу саморегулювання в галузі електроенергетики згадує таку договірну організацію, як Оптовий ринок електричної енергії, що складається із представників виробників та постачальників електроенергії. Як зазначає вчений, це і є саморегульвна організація, яка координує дії учасників ринку щодо питань системного становлення та поступового вдосконалення оптового ринку [18, с. 68].

На ринку віртуальних активів в Україні не функціонують саморегульвні організації, оскільки передумови для їх утворення ще не розроблені. Проте у світі вже є країни, які забезпечили створення саморегульвних організацій на цьому ринку, а тому видається доцільним проаналізувати їхній досвід.

Так, у Японії у 2018 р. було створено Японську асоціацію обміну віртуальних валют (Japan Virtual Currency Exchange Association, JVCEA), яка є саморегульвною організацією, що здійснює саморегулювання на ринку криптовалют, установлює певні правила та стандарти, сприяє учасникам ринку в дотриманні нормативних актів та порушує питання про проблеми учасників ринку [19, с. 1]. Схожою саморегульвною організацією – Асоціацію віртуальних товарів (Virtual Commodity Association, VCA) – того ж року утворено у США. Американські дослідники називають її першою та єдиною саморегульвною організацією в цій галузі [20, с. 47].

У Канаді вирішили не створювати окрему саморегульвну організацію, визначили серед пріоритетів Організації регулювання інвестиційної галузі Канади (Investment Industry Regulatory Organization of Canada, IIROC), уже наявної саморегульвної організації в інвестиційній галузі, підготовку пропозицій щодо регулювання ринку віртуальних активів [21].

Видається, що в Україні саме створення нової, інституційно незалежної саморегульвної організації на ринку віртуальних активів сприятиме належному розвитку саморегулювання галузі.

З урахуванням наведеного можна зробити висновок про доцільність організаційного саморегулювання ринку віртуальних активів.

Як приклад визначення правового статусу саморегульвної організації у вітчизняному законодавстві можна навести фондовий ринок. Так, відповідно до ст. ст. 47–49 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», регулювання фондового ринку здійснюють, серед іншого, саморегульвні організації. Там же визначено умови та підстави їх реєстрації, порядок анулювання такої реєстрації та повноваження щодо регулювання фондового ринку.

З урахуванням того, що нещодавно законопроект «Про віртуальні активи» від 11 червня 2020 р. № 3637 ухвалений у першому читанні, саме він має стати законодавчою основою для саморегулювання ринку віртуальних активів. З урахуванням цього в розд. IV вищезгаданого законопроекту має бути відображено, що регулювання ринку віртуальних активів здійснює держава та саморегульвні організації, а також видається доцільним змінити назву розд. IV з «Державне регулювання обігу віртуальних активів» на «Регулювання ринку віртуальних активів».

Також в окремій статті (статтях) розд. IV вищезгаданого законопроекту варто визначити правовий статус саморегульвних організацій на ринку віртуальних активів, який має бути предметом окремої праці в контексті дослідження правового статусу суб'єктів ринку віртуальних активів.

Висновки. Саморегулювання ринку віртуальних активів – це спосіб упорядкування суспільних відносин на ринку віртуальних активів, що здійснюється учасниками цього ринку шляхом установлення відповідних стандартів чи правил, а також контроль за дотриманням передбачених ними вимог на умовах об'єднання у спеціально створені організації.

Саморегулювання ринку віртуальних активів може реалізовуватись у двох формах: нормативній та організаційній.

Нормативна форма саморегулювання на ринку віртуальних активів полягатиме в розробленні саморегулювних норм, які мають бути закріплені у стандартах чи правилах.

Саморегулювання в організаційні форми на ринку віртуальних активів реалізується шляхом утворення саморегулювних організацій. Саморегулювну організацію на ринку віртуальних активів визначено як некомерційне об'єднання суб'єктів господарювання, яке здійснює діяльність на ринку віртуальних активів для самостійного регулювання господарської діяльності на цьому ринку, що полягає в охороні та захисті прав та інтересів учасників ринку, створенні відповідних правил поведінки та контролі за їх виконанням. Саме створення нової, інституційно незалежної саморегулювної організації на ринку віртуальних активів сприятиме належному розвитку саморегулювання галузі в Україні.

Перспективним напрямом подальших досліджень може виступати визначення правового статусу суб'єктів ринку віртуальних активів.

Kulyk O. Self-regulation of the virtual asset market: definition and forms

The article is devoted to the definition and forms of the self-regulation of the virtual asset market. The main scientific approaches to the "self-regulation" definition in legal theory are studied. It is proposed to define self-regulation on virtual asset market as the method of the regulation of the public relations in the virtual asset market, provided by the subjects of this market with establishing appropriate standards or rules, as well as monitoring compliance with their requirements on the terms of merging into specially created organizations.

It is also grounded that self-regulation of the virtual asset market can be implemented in two forms: regulatory and organizational. It is substantiated that the regulatory form of self-regulation of the virtual asset market can be realized as the development and consolidation of self-regulatory norms, which should be enshrined in certain standards or rules. Organizational form of self-regulation of the virtual asset market can be realized in the creation of the self-regulatory organizations. It is also analyzed the main scientific approaches to the definition of self-regulatory organizations. Based on the discussed approaches, self-regulatory organization in the virtual asset market is defined as a non-profit association of economic entities operating in the market of virtual assets for self-regulation of economic activity in this market, which is created to protect the rights and interests of subjects of the virtual asset market, create appropriate rules and monitoring their implementation. Foreign experience of creation of self-regulatory organizations in the virtual asset market is studied. It is concluded that the creation of a new, institutionally independent self-regulatory organization in virtual asset market will contribute to the proper development of self-regulation of the virtual asset market in Ukraine.

Key words: virtual asset, digital asset, financial asset, cryptocurrency, virtual asset market, self-regulation.

Література:

1. Добровольська В.В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 25. С. 302–305.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 18–22. Ст. 144 (із змінами).
3. Про віртуальні активи : проект закону № 3637 від 11 червня 2020 р. *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення: 07.12.2020).
4. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2020. 466 с.
5. Гончаренко О.М. Саморегулювання господарської діяльності : питання теорії та практики : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 418 с.
6. Кологойда О.В. Саморегулювання професійної діяльності фондового ринку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 92. С. 109–112.
7. Філатова Н.Ю. Поняття та ознаки саморегулювних організацій. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 280–290.
8. Філатова Н.Ю. Охорона і захист цивільних прав саморегулювними організаціями. *Форум права*. 2014. № 1. С. 502–509.

9. Щербина В.С. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. № 94. С. 10–15.
10. Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 9. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh (дата звернення: 07.12.2020).
11. Кочин В.В. Поняття та ознаки саморегулювання у цивільному праві України. *Юридична Україна*. 2014. № 10. С. 52–55.
12. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. Москва, 1999. 712 с.
13. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2009. 36 с.
14. Вітренко А.О. Саморегулювання ринку рекламних послуг як дієвий механізм захисту добросовісної конкуренції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2011. Вип. № 128. С. 27–30.
15. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268 (із змінами).
16. Кочин В.В. Саморегулювальна організація: поняття та ознаки. *Юридична Україна*. 2014. № 9. С. 35–40.
17. Бакалінська О.О. Правові проблеми розвитку саморегулювання в сфері добросовісної конкуренції. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 63–69.
18. Гоцалюк С.Ю. Правове забезпечення саморегулювання в галузі електроенергетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. Вип. 33. С. 68–70.
19. Arora G. Cryptoasset Regulatory Framework in Japan. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3720230> (дата звернення: 07.12.2020).
20. Dell'Erba M. From Inactivity to Full Enforcement. The Implementation of the “Do No Harm” Approach in Initial Coin Offerings. *Michigan Telecommunications and Technology Law Review, Forthcoming*. 2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3194863> (дата звернення: 07.12.2020).
21. Investment Industry Regulatory Organisation of Canada. IIROC Priorities for 2019. 2018. URL: http://www.iiroc.ca/Documents/2018/84e09271-5a9a-4761-b0b6-5876d7dbfcbd_en.pdf (дата звернення: 07.12.2020).